

Coordonate statistice privind îmbătrânirea populației României¹

Conf. univ. dr. Ciprian IFTIMOAEI
Universitatea „Petre Andrei” din Iași
Director adjunct la Direcția Județeană de Statistică Iași

Acest articol reprezintă o sinteză din studiul *Demographic Ageing. Romania in the European Context*, realizat în co-autorat și publicat în [Romanian Journal of Population Studies \(2022\)](#), la care am adăugat o serie de considerații ținând cont de datele provizorii de la Recensământul Populației și Locuințelor runda 2021, publicate de Institutul Național de Statistică la începutul anului 2023. Studiul *in extenso* este dedicat memoriei profesorului doctor emerit Traian Rotariu, fondator și director al Centrului de Studiere a Populației din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, cercetător cu contribuții remarcabile în domeniile sociologiei populației, demografiei, statisticii sociale și metodologiei de cercetare în științele sociale.

Pe când eram student în anul III la specializarea Sociologie și Politologie din cadrul Facultății de Filosofie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, am beneficiat de o bursă finanțată de *Open Society Foundation* (1998) la Școala de Statistică Socială cu aplicații în SPSS coordonată de profesorul Traian Rotariu la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Ultima întâlnire cu reputatul sociolog transilvănean a fost cu prilejul *La XVème Edition de l’Ecole Franco-Roumaine des Sciences Sociales* organizată de Departamentul de Sociologie și Asistență Socială a Universității „Al. I. Cuza” din Iași în perioada 17-18 octombrie 2018, în colaborare cu l’Institut de Sociologie et d’Anthropologie de Faculté des Sciences Économiques et Sociales de l’Université Lille, beneficiind de suportul Institutului Francez din Iași. Personalitatea academică și lucrările semnate de prof.univ.dr. Traian Rotariu m-au inspirat în dezvoltarea carierei de sociolog.

¹ **Iftimoaei, Ciprian** (2023). Coordonate statistice privind îmbătrânirea populației României, în revista online *România Socială*, <https://www.romaniasociala.ro/coordonate-statistice-privind-imbatrânirea-populației-româniei>, ultima accesare mai 2024.

1. Scurtă introducere în problematica îmbătrânirii populației

Cea mai simplă definiție a procesului de îmbătrânire a populației (îmbătrânire demografică) face referire la creșterea numărului de persoane vârstnice în populația totală. Conform metodologiei ONU, populația vârstnică este reprezentată de persoanele cu vârste de 60 de ani și peste, în timp ce Eurostat clasifică populația vârstnică formată din persoanele de 65 de ani și peste.

Sociologii și demografii definesc îmbătrânirea demografică ca fiind creșterea ponderii persoanelor vârstnice (65 de ani și peste) în cadrul efectivului total al populației studiate, în detrimentul celorlalte categorii de vârstă (tinerii și adulții), ca tendință fermă și de lungă durată. Atunci când ponderea populației de 65 de ani și peste are o valoare ce depășește pragul de 7% din totalul populației, începe procesul de îmbătrânire demografică. Atunci când este depășit pragul de 12% persoane vârstnice din populația totală, fenomenul îmbătrânirii demografice se accentuează.

Potrivit sociologului Traian Rotariu, mecanismul demografic al îmbătrânirii populației constă în acțiunea combinată și complexă a două fenomene: scăderea fertilității și reducerea mortalității. În faza incipientă a îmbătrânirii populației, fertilitatea în scădere contractă baza piramidei vârstelor și astfel crește ponderea vârfului piramidei; reducerea inițială a mortalității are o acțiune inversă, lărgind baza piramidei vârstelor. Prin urmare, mortalitatea singură nu are ca efecte directe decât unele foarte limitate și târzii asupra îmbătrânirii, în vreme ce scăderea fertilității acționează imediat, determinând reducerea ponderii tinerilor și, totodată, creșterea celei a vârstnicilor.

2. Evoluția populației României în context internațional

Conform datelor ONU, pe termen lung, ponderea populației vârstnice va crește chiar și în regiunile unde natalitatea este superioară ratei de reproducere (2,1 copii) care reprezintă nivelul peste care se produce înlocuirea generațiilor. Un alt factor important în explicarea îmbătrânirii populației este reprezentat de fenomenul migrației forței de muncă (populația activă economic), supusa riscului fertilității, ceea ce conduce la scăderea efectivului populației tinere și adulte (0-64 de ani) în favoarea efectivului populației vârstnice.

The 2021 Ageing Report estimează că populația totală a Uniunii Europene va scădea pe termen lung iar structura de vârstă se va schimba semnificativ în următoarele decenii. Proiecțiile

demografice realizate de Eurostat arată că populația totală din UE se va micșora cu 5% între anul 2019 (447 milioane persoane) și 2070 (424 milioane persoane). Pentru 11 țări membre (ex|: Cipru, Luxemburg, Irlanda, Malta, Suedia) ale Uniunii Europene totalul populației va crește între anii 2019 și 2070, în timp ce pentru 16 state, numărul locuitorilor va fi în declin. Cele mai puternice scăderi sunt așteptate în Letonia, Lituania, România, Bulgaria și Croația.

Raportul de dependență demografică definit ca raportul dintre numărul de persoane de vârstă depedentă (persoane sub 15 ani și de peste 64 de ani) și populația în vârstă de muncă (15-64 de ani), în UE, va crește de la aproximativ 34% în anul 2019 până la o valoare de 59% în anul 2070. Printre țările care vor avea o rată ridicată conform previziunii se numără Polonia (67,8%), Portugalia (67,3%), Lituania (66%), Italia (65,6%). Raportul de dependență demografică estimat pentru România în anul 2070 va fi de 62,1%.

Populația în vârstă de muncă (20-64 de ani) se va micșora în toate țările Uniunii Europene, ponderea atingând valoarea de 51% în anul 2070, conform proiecțiilor Eurostat. La nivel global, previziunile arată că, la orizontul anului 2070, cea mai scăzută valoare a raportului de dependență demografică va fi în Africa (14,8%). În Asia, valoarea raportului va fi de 41,1%, iar în America de Nord de 48,7%.

Conform World Bank, ratele fertilității, ratele mortalității și ale migrației sunt principalii factori care determină schimbări în dimensiunea și profilul de vârstă al populației. Creșterea speranței de viață datorită progreselor din domeniul medicinei și a îmbunătățirii nivelului de trai (ce a condus la schimbări privind preferințele sociale și comportamentul demografic) a determinat accelerarea procesului îmbătrânirii populației. Scăderea fertilității este de asemenea un factor principal ce contribuie la îmbătrânirea populației.

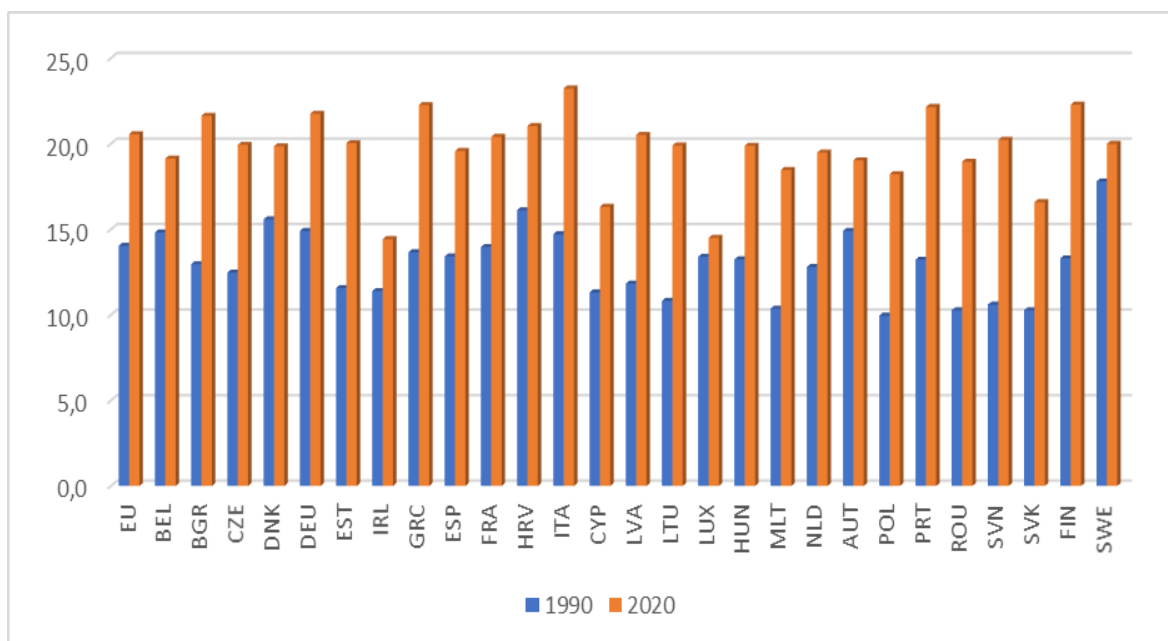
La nivelul Uniunii Europene (UE-27), majoritatea statelor se confruntă cu o îmbătrânire accentuată a populațiilor proprii. Germania are șansele cele mai mari să devină un stat puternic îmbătrânit din punct de vedere demografic, situație ce contribuie semnificativ la creșterea riscului de a afecta puternica economie germană. O altă situație care ilustrează procesul de îmbătrânire demografică este cea a Portugaliei, Italiei și Greciei, care se numără printre statele cele mai îmbătrânite state din Europa, cel puțin din perspectiva ponderii crescute a vârstnicilor în populația totală a țării. Există și state stabile din punct de vedere demografic, cazul Finlandei, unde se înregistrează un echilibru în ceea ce privește structura populației pe grupe de vârstă.

La nivelul Uniunii Europene speranța de viață a crescut de la 74,2 ani în 1990 la 79,7 ani în anul 2020. Rate ridicate ale speranței de viață se regăsesc în clusterul format din țări precum Suedia (82,4 ani), Finlanda (82,2 ani), Irlanda (82,8 ani), Franța (82,3 ani), Italia (82,4 ani), Spania (82,4 ani), la polul opus situându-se țări precum Letonia (75,7 ani), Ungaria (75,7 ani), Lituania (75,1 ani), România (74,2 ani), Bulgaria (73,6 ani), pentru anul 2020. În prezent, decalajele dintre Europa Vestică și cea Estică încă se mențin, Estul prezentând în continuare o speranță de viață mai redusă.

În România, printre cauzele unei speranțe de viață mai reduse se numără comportamentele riscante în materie de sănătate (alimentație nesănătoasă, activitate fizică minimă), cheltuieli reduse pe cap de locuitor pentru prevenirea și combaterea bolilor. Tot la nivelul țării noastre există un decalaj ridicat (de aproape 8 ani) între speranța de viață la femei (78,4 ani) în comparație cu bărbații (70,5 ani), fapt care se traduce printr-o pondere mai mare a femeilor comparativ cu bărbații în cadrul segmentului de persoane vârstnice.

La nivelul Uniunii Europene, ponderea populației vârstnice a crescut de la 14% în anul 1990 la 20,6% în anul 2020. Cele mai mari creșteri ale ponderii s-au produs în Slovenia și Lituania, cu peste 9 puncte procentuale în intervalul de timp 1990-2020.

Figura 1. Ponderea populației vârstnice (65 de ani și peste) în populația totală (%)

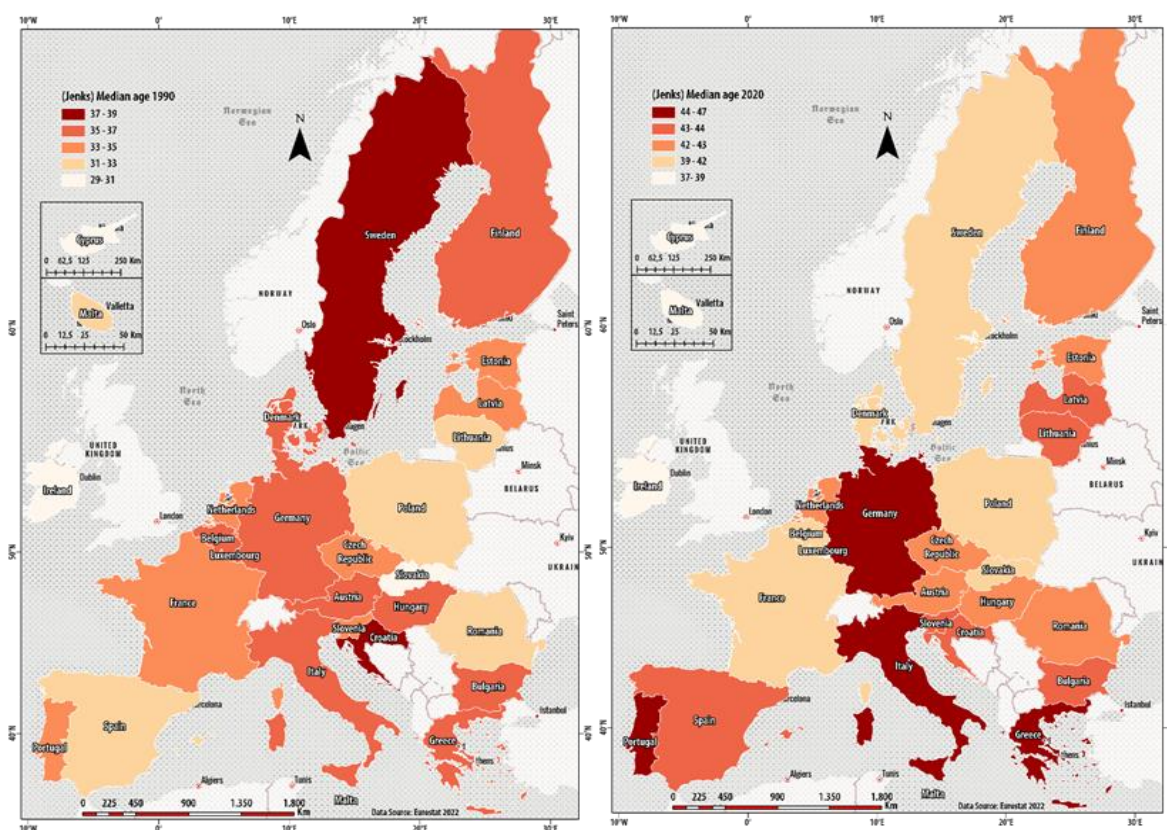

Sursa: prelucrare I.-C. Baci pe baza datelor Eurostat

În anul 2020, Italia (23,2%), Grecia (22,2%), Portugalia (22,1%) sunt țările europene cu cea mai mare proporție a vârstnicilor în populația totală. În România aceleiași an, ponderea vârstnicilor în populația totală este de 18,9% în anul 2020, ceea ce arată un proces de îmbătrânire a populației ferm și de lungă durată.

Vârsta mediană este un alt indicator care descrie procesul de îmbătrânire demografică. Dacă în anul 1990 vârsta mediană la nivelul UE-27 era de aproape 35 de ani, în prezent vârsta mediană este de 43 ani, un salt de aproape 8 ani pentru intervalul de studiu. Din perspectiva analizei vârstei mediane putem deduce faptul că Europa îmbătrânește într-un mod accelerat, mai ales pe seama modificării structurii populației în favoarea vârstnicilor în state ca Germania, Italia, Grecia și Portugalia.

Figura 2. Vârsta mediană (ani) în Uniunea Europeană (1990 vs. 2020)

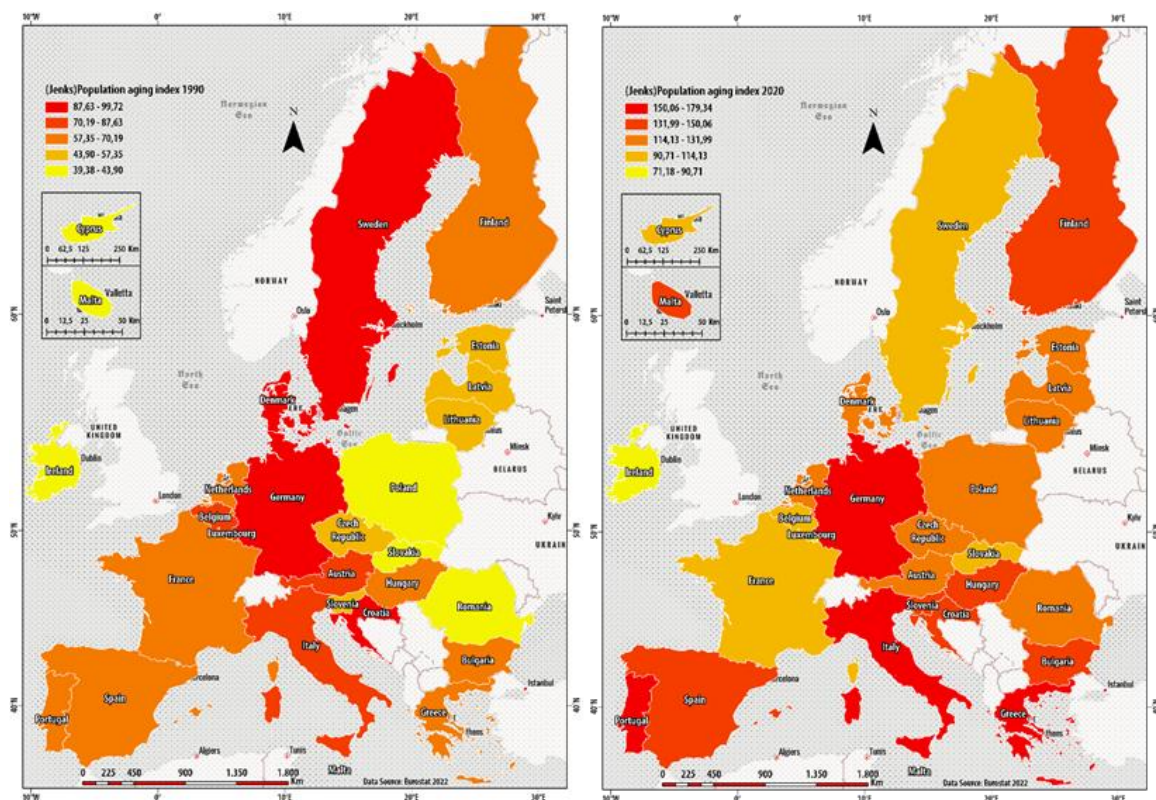
Sursa: prelucrare R.-V. Gabor pe baza datelor de la Eurostat

În România, vârsta mediană a crescut de la 32,6 ani în 1990 la 41,8 ani în anul 2020 (un ecart de 9 ani). Un factor important ce a influențat această creștere este migrația externă, în special în rândul persoanelor tinere, după aderarea României la Uniunea Europeană. În primul an după

aderare, s-a consemnat vârful plecărilor în străinatate, 544074 persoane (din care peste 80% din persoane aveau între 20-64 de ani) au ales să emigreze temporar în țări precum Italia și Spania.

Indicele de îmbătrânire demografică a avut o creștere semnificativă, de la 72,08 persoane vârstnice la 100 persoane tinere în anul 1990, la un nivel de 136 persoane vârstnice la 100 persoane tinere în anul 2020. Diferențele cele mai mari între anii 1990 și 2020 s-au înregistrat în țări precum Portugalia (de la 63,49 la 163,24), Malta (de la 43,9 la 137,44), Italia (de la 87,63 la 179,35).

Figura 3. Indicele îmbătrânirii demografice în Uniunea Europeană (1990 vs. 2020)

Sursa: prelucrare R.-V. Gabor pe baza datelor de la Eurostat

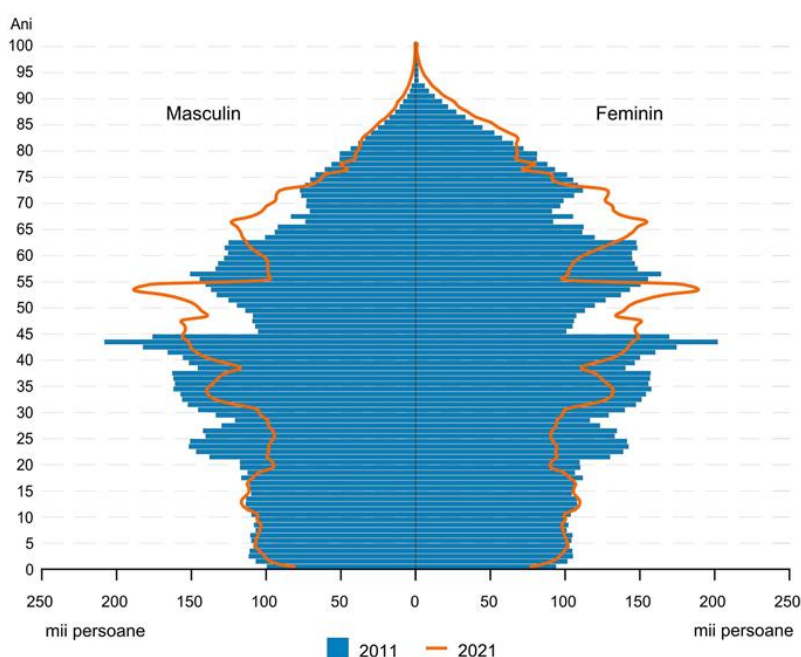
Cele mai ridicate valori ale indicelui de îmbătrânire demografică în anul 2020 se regăsesc în Italia (179,35), Portugalia (163,24), Germania (158,81), Grecia (156,21). La polul opus se situează Irlanda (71,19), Luxemburg (90,72) cu un nivel sub pragul de 100. În România, indicele de îmbătrânire demografică a crescut de la 43,27 (anul 1990) la 120,8 persoane vârstnice la 100 persoane tinere (anul 2020).

3. Îmbătrânirea populației în România, reflectată în datele de la RPL runda 2021

Datele provizorii furnizate de Institutul Național de Statistică, de la Recensământul General al Populației runda 2021, arată că procesul de îmbătrânire demografică s-a adâncit, comparativ cu 10 ani în urmă (recensământul din 2011 – RPL2011), remarcându-se creșterea ponderii populației vârstnice (de 65 ani și peste). Indicele de îmbătrânire demografică s-a depreciat cu aproape 20 de puncte procentuale, crescând la 121,2 persoane vârstnice la 100 persoane tinere (RPL 2021) comparativ cu 101,8 (RPL2011).

În România, se observă că piramida vârstelor are o bază îngustă și o creștere a dimensiunii populației cu vârsta de peste 40 de ani. Vârsta medie a populației este de 42,2 ani, în comparație cu anul 1990, când vârsta medie era de 34,9 ani.

Figura 4. Piramida populației rezidente a României 2021 comparativ cu 2011

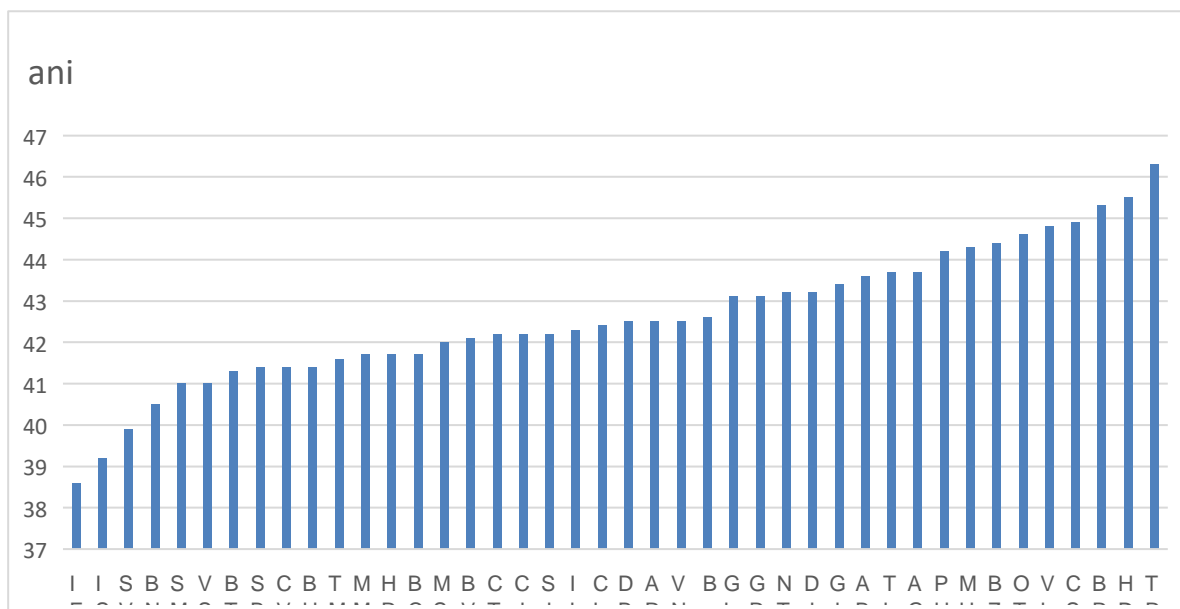
Sursa: prelucrare INS – date provizorii de la RPL runda 2021

Atunci când îmbătrânirea demografică se datorează scăderii natalității avem o îmbătrânire prin îngustarea bazei piramidei vârstelor care reprezintă reducerea proporției vârstelor tinere. Când îmbătrânirea demografică va fi determinată de o creștere a speranței de viață (reducerea mortalității la vârstele înaintate) vom avea o îmbătrânire prin vârful piramidei vârstelor.

Deși numărul tinerilor (sub 15 ani) a scăzut cu 115,7 mii persoane, ponderea lor în total populație a urcat ușor la 16,1% (față de 15,9% la RPL 2011), în timp ce ponderea populației de 65 ani și peste în total populație a înregistrat o creștere cu aproape jumătate de milion de persoane, respectiv cu 3,5 puncte procentuale (de la 16,1% la RPL 2011 la 19,6% la RPL 2021). Astfel, raportul de dependență demografică a crescut în decurs de un deceniu de la 47,0 (RPL 2011) la 55,5 persoane tinere și vârstnice la 100 persoane adulte (la RPL 2021).

Regiunea cu populația cea mai tânără este regiunea Nord-Est unde vârsta medie este 40,8 ani, iar la polul opus se regăsește regiunea Sud-Vest Oltenia cu o vârstă medie de 43,7 ani.

Figura 5. Distribuția județelor după vârsta medie

Sursa: prelucrare INS – date provizorii de la RPL runda 2021

În județul Ilfov trăiește populația tânără, cu cea mai mică vârstă medie din țară, de 38,6 ani. Acest județ este talonat îndeaproape de județe cu populații având vârsta medie sub 40 ca Iașul (39,2 ani) și Suceava (39,9 ani). Județul Teleorman are cea mai vârstnică populație, cu o vârstă medie de 46,3 ani. Peste 45 ani au și populațiile din județele Hunedoara (45,5 ani) și Brăila (45,3 ani).

4. Consecințe ale îmbătrânirii populației

În lipsa unei politici care să încurajeze creșterea fertilității, îmbătrânirea populației României se va amplifica în următoarea jumătate de secol. Pentru ca scăderea mortalității să nu genereze

o creștere a ponderii vârstnicilor, este nevoie ca fertilitatea să fie suficient de ridicată (de peste 3 copii/femeie) nivel pe care populațiile actuale avansate nu-l mai pot susține nici din punct de vedere demografic global (ar genera o creștere a populației nesustenabilă) și nici din perspectiva individuală, a persoanelor sau cuplurilor, pentru care o asemenea descendență este mult peste concepțiile, valorile și stilurile de viață actuale.

O consecință majoră a îmbătrânirii populației este creșterea costului sănătății vârstnicilor, ceea ce pune mai multă presiune financiară asupra sustenabilității sistemului de pensii, sănătății și serviciilor de asistență socială. De asemenea, cheltuielile publice pentru sănătate au un rol important pentru menținerea stării de sănătate a persoanelor vârstnice, precum și privind percepția generală a populației asupra sistemului de sănătate. Productivitatea muncii este influențată semnificativ de procesul îmbătrânirii demografice cât și de condițiile de sănătate ale populației.

Îmbătrânirea populației, inclusiv a populației active economic, corelată cu nevoia de forță de muncă impune o discuție despre modul în care se pot aduce în câmpul muncii acele resurse umane formate din persoanele vârstnice care dispun de capacitatea fizică și psihică necesară desfășurării unor activități în sectoarele economiei naționale. În spațiul public românesc se poartă demult discuții despre reformarea sistemului de pensii, a așa-numitelor „pensii speciale” (necontributive, bazate pe transferuri/ subvenții de la bugetul de stat pentru finanțarea lor), despre majorarea vârstei de pensionare. Obținerea tranșelor de finanțare din Programul Național de Redresare și Reziliență (PNRR) este condiționată, printre altele, de reforma pensiilor speciale/ necontributive. Recent, a fost conturat cadrul legal pentru ca persoanele în vârstă de pensionare să poate opta pentru continuarea activității profesionale, dar fără a cumula pensia cu salariul obținut în sectorul public.

Prevenirea îmbătrânirii demografice se poate realiza doar printr-o creștere ridicată a fertilității, a populației tinere, care contribuie la lărgirea bazei piramidei vârstelor. Consecința creșterii fertilității este creșterea efectivului populației. În momentul în care discutăm aceste aspecte, populației Terrei a depășit 8 miliarde de oameni. Îmbătrânirea demografică nu acționează uniform pe suprafața pământului. În timp ce Japonia și țările europene sunt cele mai afectate de acest fenomen, India și țările din Africa sunt cele mai tinere din punct de vedere demografic.

Îmbătrânirea demografică înseamnă nu numai scăderea fertilității, ci și creșterea speranței de viață prin reducerea mortalității la toate grupele de vârstă. În acest sens, sociologul Traian Rotariu spunea că îmbătrânirea populației nu este neapărat un fenomen negativ, ci poate fi considerat o consecință a progresului uman: bunăstare socială, creștere economică, dezvoltarea științei și tehnologiei concomitent cu creșterea accesului populației la servicii de sănătate de calitate.

Bibliografie selectivă

1. Rotariu, T, Dumănescu, L., Hărăguș, M. (2017). *Demografia României în perioada postbelică (1948-2015)*. Editura Polirom, Iași.
2. Rotariu, T, Voineagu, V. (2012). *Inerție și schimbare. Dimensiuni sociale ale tranziției în România*. Editura Polirom, Iași.
3. Rotariu, T. (2010). *Studii demografice*. Editura Polirom, Iași.
4. Rotariu, T. (2009). *Demografie și sociologia populației. Structuri și procese demografice*. Editura Polirom, Iași.

Notă: pentru analiza completă a indicatorilor statistici care descriu îmbătrânirea demografică, vezi lucrarea **Gabor, Vicențiu-Robert, Iftimoaei, Ciprian, Baci, Ionuț-Cristian**, „Population Ageing. Romania in the European Context”, [*Romanian Journal of Population Studies*](#), No.2/ 2022.